

nulinányozhatóvá vált. Tanszékünk munkatársa, *Török Zsolt* docens által a világon egyedülálló módon, eredeti technológiával készített hasonmás térképei a szerző ajándékként díszítik a térképtárat, a nemzet könyvtárát.

Közös kiállítások szervezése, közös pályázatok benyújtása is részét képezi az együttműködésnek. Sikeresek voltak azok a térképtörténeti tudományos előadótülségek is, amelyekhez rendszeresen segítséget nyújtott mindkét intézmény. Ezek a munkakapcsolatok tovább mélyítik a résztvevők kollegialitását, alapjai a jövőbeni közös munkának. Sikeres az együttműködés a „Szép magyar térkép...” rendezvények szervezésében is, amelynek immár hagyományosan az Országos Széchényi Könyvtár ad otthont.

Az oktatásban, különösen a térképtörténeti oktatásban igen nagy jelentőségű a Térképtár legutóbbi kezdeményezése, amellyel a régi és ritka térképanyag egy részét máris elérhetővé teszi a távoli felhasználók számára. A Magyar Honvédség Térképészeti Intézetének technikai háttérével ugyanis mára az interneten is elérhető az a webes oldal, ahol néhány Magyarország- és Erdély-térkép digitális képe, a

különleges formátumnak köszönhetően gyorsan és rugalmas felhasználást biztosítva, letölthető a világ bármely részén a világhálózatba kötött számítógépre. Ennek a jövőbeni virtuális, képes katalógusnak kétségtelenül igen nagy lehetőségei vannak elsősorban a hazai iskolai oktatásban. A Térképtudományi Tanszék webszerverén természetesen népszerűsítjük a könyvtár kezdeményezését, ugyanakkor az egyetemi tanszék – elsődleges oktatási funkciójának megfelelően – a régi térképek értelmezésével kapcsolatosan szolgáltat hasznos információkat. Így a kétféle intézmény szolgáltatása a digitális, virtuális világban éppúgy, mint a valóságban, kiegészíti, támogatja egymást.

Irodalom

A régi Magyarország és Erdély térképeinek digitális változata:

<http://www.mhtehi.gov.hu/oszk/terkepek.htm>

Magyar Térképtörténel:

<http://lazarus.elte.hu/~zoltorok/terktor/terktor.htm>

OSZK Térképtár:

<http://www.oszk.hu/gyujt/terkep.html>

ELTE Térképtudományi Tanszék:

<http://lazarus.elte.hu/hun/index.html>

Márton Máttyás – Török Zsolt

„A nemzet könyvtára – a szolgálat műhelye”

Az Országos Széchényi Könyvtár Múzeumáról

Magyarország nemzeti könyvtára a gróf *Széchényi Ferenc* által 1802-ben alapított és a nevét viselő Országos Széchényi Könyvtár, melynek fő feladata a magyar nyelvű és a magyar vonatkozású írott és nyomtatott szellemi termékek összegyűjtése, megőrzése és az olvasók rendelkezésére bocsátása. Minden országban csak egy nemzeti könyvtár van, illetve egyes országokban – bizonyos munkamegosztással – több könyvtár látja el ugyan ezt a funkciót: egy nemzet által létrehozott szellemi javak őrzését és továbbörökítését.

A hazai fejlődés sajátossága, hogy Széchényi Ferenc magánkönyvtára, mely könyveket, kéziratokat és metszeteket tartalmazott, hamarosan tárgyi emlékeket is magába foglaló gyűjteményekkel egészült ki. Az így létrejött Magyar Nemzeti Múzeumnak szervezeti kereteit a magyar országgyűlés 1808. évi VIII. törvénye határozta meg, a könyvtár mellett egy történeti tárat és egy természeti tárat alakítva ki. E két utóbbi alapjait is Széchényi Ferenc gyűjteményei alkották: a történeti tárat Széchényi érem-gyűjteménye, a természeti

ti tárét feleségének ásványgyűjteménye. Az idők során újabb gyűjtemények, osztályok jöttek létre, majd egyes részlegek önálló múzeummá szerveződtek és kiváltak a Nemzeti Múzeum keretéből. (Például az Iparművészeti Múzeum, a Néprajzi Múzeum, majd később a Természettudományi Múzeum.) A Széchényi Könyvtár 1949-ben vált ki a múzeum szervezetéből s lett önálló nemzeti intézménnyé.

A Széchényi Könyvtár többször kényszerült költözésre. Az 1838-as pesti árvíz után a Ludoviceum (ma: Természettudományi Múzeum) épületébe került a gyűjtemény, s gyakorlatilag hozzáférhetetlen volt mindaddig, amíg 1846-ban méltó otthont nem kapott az akkor elkészült új múzeumi palotában.

Ebben az épületben teljesedtek ki a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményei s váltak a magyar nemzet élő emlékezetévé, a művelődés, a nemzeti tudat formálásának fontos tényezőivé. Az épület azonban már a huszadik század elején szűknek bizonyult, s a helyhiány leginkább a könyvtár fejlődését gátolta. Csak 1985-ben érkezett el az az idő, amikor a Széchényi Könyvtár végre önálló otthont kapott a Budavári Palotában, a kormányzati székhelyből kulturális központtá átalakított budai várban.

A nemzeti könyvtár történelmi falak között, de modern belső környezetben, modern bútorokkal és berendezéssel kezdte el történetének újabb szakaszát. Felmerült azonban az igény, hogy a múltból is meg kell valamit menteni, a régi könyvtár muzeális értékű bútorait, berendezési tárgyait nem lehet szétszórni vagy az enyészetnek átengedni. A múltból ugyan sokat megőriznek a könyvtár történetéről megjelent könyvek, tanulmányok, többet vagy mást adnak a régi fényképek, de együttvéve sem pótolhatják a tárgyi valóságában re-

konstruált múltat, az élményt, amit a régi bútorokból, berendezési tárgyakból, írásos dokumentumokból összeállított régi könyvtári környezet látványa nyújthat. Egy ilyen könyvtári múzeum egyszerre elevenítheti fel egy 19. századi, 20. század eleji könyvtár tipikus világát s ugyanakkor emléket állít annak az egy híján 140 évnek, amit a Széchényi Könyvtár a Nemzeti Múzeum épületében eltöltött. Ez a múlt nemcsak egy könyvtár múltját jelenti, hanem a magyar művelődéstörténet egy darabját is, hiszen nemzedékek tanultak, olvastak, dolgoztak a könyvtárban, s nincs a magyar értelmiségnek olyan kiválósága, aki ne fordult volna meg falai között. Valóságos szellemi műhely volt ez a könyv-

Itt látható az 1866-ból származó olvasótermi szabályzat, a könyvtár legrégebbi fennmaradt olvasójegye 1892-ből, az első irodalomtörténeti kiállítás katalógusa 1877-ből, az újsághír Ferenc József császár és király ugyanezen évi látogatásáról. Egy 48-as rokkant katona képe azt jelzi, hogy a könyvtárban a teremőri és ruhátárosi teendőket még az 1880-as években is a szabadságharc rokkant honvédei látták el.

tár – s az ma is –, ahol olvasók és könyvtárosok közösen fáradoznak a tudomány és a közművelődés dolgában. Ezért is viseli címében a múzeum „a szolgálat műhelye” kifejezést, hangsúlyozva a nemzeti könyvtár célját és jellegét: a nemzeti kultúra ügyének szolgálatát.

A könyvtár múzeuma néhány lelkes könyvtárosnak köszönheti létét, akik a muzeális értékű bútorokat és berendezési tárgyakat feltérképezték, jegyzékbe foglalták és gondoskodtak az új épületbe való átszállításukról. A bútorok között akadt műemlék jellegű, sőt bútor-történeti ritkaság is, így például egy 19. század elejéről származó álló íróasztal, egy úgynevezett pulpitus. A muzeális értékű tárgyak mellett számításba jöttek azok a bútorok is, amelyek régiségüknél, tipikus könyvtári jellegüknél fogva alkalmasak voltak a tervezett muzeális célra. A gyűjtés kiterjedt a munkaeszközökre, kisebb használati tárgyakra is, egy régi tintatartó a hozzátartozó acélhegyű tollszárral, itatóspapírral éppúgy, mint az irattartó dobozok, mappák, régi leltárkönyvek, pecsételő fel-

szerelések. Párhuzamosan megindult az írásbeli dokumentumok, képi ábrázolások felkutatása és a kiállításra alkalmasok kiválogatása. A kutatás a könyvtár mindennapi életének számos apró és érdekes mozzanatát tárta fel, így például előkerült az első írógép vásárlásának számlája 1898-ból, s kiderült, hogy az írógép kezelője lett a könyvtár első női alkalmazottja.

Mit látunk tehát az OSZK-múzeumban? Egy régi könyvtári világot, szoba-szerűen berendezett enteriőrök sorát, amelyek kizárólag eredeti tárgyakkal, hitelesen mutatják be a hajdani könyvtárosok és olvasók tárgyi környezetét. A vizualitást előnyben részesítő korunkban ez a látványba sűrített történelem minden szóbeli magyarázatnál erősebben ragadja meg a látogatók képzeletét. Szöveg viszonylag kevés olvasható a kiállításon, csak a legszükségesebb feliratokkal, magyarázó szövegekkel találkozunk a néző.

A szobák sorát a régi igazgatói dolgozószoba nyitja meg, pontosabban magát a Széchényi-termet csak ennek óriás fotója idézi fel, mivel az ma is eredeti helyén, a Nemzeti Múzeum épületében található. Fínomművű, a huszadik század elejéről származó szecessziós íróasztal a hozzátartozó székekkel, neoreneszánsz, faragott szekrény az 1860-as évekből részei a berendezésnek. Itt nyertek elhelyezést *Hóman Bálint* egykori kultuszminiszter, rövid ideig a könyvtár, majd a Nemzeti Múzeum igazgatójának karosszéke és egy Korán-tartó állvány, melyet a 19. században *báró Révay Ferenc* ajándékozott a könyvtárnak. A falon a Széchényi Ferencről készült egészalakos festmény felnagyított fényképe függ, valamint korabeli képek a Széchényi-teremről és a Nemzeti Múzeum épületéről. Valamennyi szobabelső előtt egy vitrinsor fut végig, mely elválasztó korlátként is szolgál, de felső részén üveg alatt vannak kiállítva az adott enteriőrhöz tartozó írásos és képi dokumentumok. Az igazgatói szoba előtt láthatjuk például az 1846-ban kinevezett könyvtárőr (könyvtárigazgató) aláírással hitelesített hivatali esküjét, igazgatói körlevelet, minisztériumi leiratot 1874-ből, munkajelentést 1891-ből, a könyvtár szer-

vezeti és szolgálati szabályzatát 1889-ből. A következő szoba egy berendezett olvasóterem, az asztalok, székek mellett itt található az olvasók beiratkozásánál használt, már említett álló íróasztal. Egy állványon könyvek álcázott tokok sorakoznak, bennük a kézzel írott, nagyalakú katalógus-lapokat tartották. Egészen az 1930-as évek elejéig ilyen volt a Széchényi Könyvtár katalógusa.

Itt látható az 1866-ból származó olvasótermi szabályzat, a könyvtár legrégebbi fennmaradt olvasójegye 1892-ből, az első irodalomtörténeti kiállítás katalógusa 1877-ből, az újsághír *Ferenc József* császár és király ugyanezen évi látogatásáról. Egy 48-as rokkant katona képe azt jelzi, hogy a könyvtárban a teremőri és ruhatárosi teendőket még az 1880-as években is a szabadságharc rokkant honvédei látták el.

Egy portré-sorozat *Arany Jánostól Vámbéry Árminig* mutatja be a könyvtár egykori olvasóit. A következő enteriőr a könyvtáros dolgozószobája, az íróasztal a 19. század közepéről származik. Megtalálható itt minden kelléke a könyvtári-irodai munkának, az ügyviteli nyomtatványoktól, a könyvkereskedői számláktól, a régi írógépektől egészen a praktikus létra-székgig, amely a könyvespolcok mellett kényelmesebb munkát biztosított. A falakon a könyvtár belső termeiről készült régi fényképek láthatók, s közöttük a legrégebbi, a latin kéziratok termének fényképe 1888-ból.

A következő enteriőr már a huszadik századba vezet, s a könyvtári munkaszoba bútorzata a harmincas, ötvenes évekből való. Modernebb formájú, fiókos katalógus-szekrények láthatók, kislakú, sokszorosított cédulákkal, a redőnyös iratszékény mellett megjelenik a folyóiratok nyilvántartására szolgáló, fémből készült speciális kardex-szekrény. Lényegében ilyen volt a Széchényi Könyvtár bútorzata és berendezése egészen a várba való költözésig. A kiállított iratok történelmi időkről tanúskodnak: a könyvtár igazgatója 1943-ban két tudós könyvtáros, az irodalomtörténész, *Halász Gábor* és a néprajztudós *Honti János* munkaszolgálatosok felmen-

tését kérte a minisztertől. Sajnos hiába, egyikük sem tért már haza. A csoportos látogatásokat regisztráló napló utolsó bejegyzése 1956. október 22-én kelet és lengyel egyetemi hallgatók könyvtári látogatását jegyezte fel. Másnap talán már ők is ott voltak a Bem-szobor előtti tüntetésen.

Különálló üveges vitrinekben láthatók azok a gépek, melyek az 1930-as években végrehajtott könyvtári reformok műszaki hátterét képezték. A katalógus-cédulákat előállító és sokszorosító, az 1920-as évekből származó úgynevezett adrema-gépek egészen az 1980-as évek végéig működtek s még ma is működőképeseek. Ezeket váltották fel a számítógépes katalógusok. Mellettük két hatalmas üveges tárló áll, maguk is műemlékek, a 19/20. század fordulóján készültek. A bennük kiállított iratok és képek a könyvtár történetét az alapítástól 1846-ig, a múzeumi palotába való költözésig tárják fel.

A régi, fapalcos könyvraktárak képét mutatja a következő enteriőr. Beépítve látható az 1920-as évektől alkalmazott fém-polcozat egy kisebb részlete, könyvekkel megrakva. Egy golyó által átütött folyóiratborító-téka 1956-ot, a rádió körüli harcokat idézi. Az utolsó enteriőr valóságos kis műszaki múzeum: a könyvtárat kiszolgáló műhelyek világába vezet. A könyvkötészet és restaurálás eszközei, valamint az 1930-ban létesített fotólaboratórium s az ötvenes években berendezett mikrofilmtár régi gépei, eszközei láthatók itt. Végül két tárló anyagában felvillannak az ötvenes évek: vörös vándorzászlók, munkaversenyről szóló felajánlások, a könyvtár olvasótermeiben és munkaszobáiban *Marx, Engels* és *Rákosi* arcképei függenek és az alkalmi könyvkiállítások *Lenin, Sztálin* és *Mao Ce-tung* műveit népszerűsítik.

A könyvtár egykori igazgatóhelyettese, *Rédey Tivadar* azt mondta: „Valamely könyvtár jövője nem más, mint könyvtárosi gárdájának múltja.” És valóban: a nagy múltú, tudós könyvtárosok, kiváló könyvtári szakemberek tették igazán szellemi műhellyé a Széchényi Könyvtárat és biztosították tudományos rangját a hazai kulturális életben. Nekik állít emléket a Tudó-

sok albuma, ahol egy-egy oldal jut a könyvtár tudós munkatársainak. Fényképek, aláírásuk, rövid életrajzuk s néhány munkájuk címlapja szerepel ebben a lapozható albumban. Az OSZK-múzeum középpontjában egyébként is az emberi tényező: a könyvtáros és az olvasó áll, az ő környezetük, az ő munkakörülményeik, az ő kezük írása adja a kiállítás gerincét, a könyv ezúttal csak háttérül szolgál. Éppen ezért szenteltek a rendezők a régi könyvtárosok mindennapjainak is egy külön tárlót, ahol szó van sok mindenről: fizetésemelési petícióról, baráti társas-vacsorákról és farsangi bálról, de munkafegyelemre intő igazgatói körlevélről is 1894-ből.

A kiállítás középpontjában két címer díszíti a falat: a Széchényi család címere és a magyar állami címer, szimbolizálva a magánkönyvtárból lett közkönyvtárat. Alattuk Széchényi Ferenc alapító szavai („Édes hazámnak és a közösségnek hasznára és javára adományozom”) és a miniszter *Eötvös József* szavai: „E nemzeti intézetnek méltóképpen fenntartása a nemzet becsületében áll.” Ezen a központi falon van elhelyezve a könyvtárigazgatók arcképcsarnokát bemutató tabló is.

A millicentenárium évében, 1996-ban megnyílt állandó könyvtári kiállítás a maga nemében egyedülálló: sehol Magyarországon, de tudomásunk szerint Európában sem létezik ilyen, az elmúlt 150 évet bemutató könyvtár-múzeum. Vannak és látogathatók szerte Európában és hazánkban is kolostori könyvtárak, kastély-könyvtárak, s ezek a barokk vagy klasszicista stílusú könyvtártermek kétségkívül reprezentatívabb látványosságok s művészi értékük is vitán felül áll. A masszív tölgyfa bútorok, a kézhez simuló munkaeszközök nemzedékeket szolgáltattak ki, megteremtve egy sajátos atmoszférát, egy tudományos műhely tárgyi környezetét. Méltók a megőrzésre és a figyelemre, s különösen alkalmasok arra, hogy fiatal látogatók, iskolai csoportok keressék fel. Nemcsak történelmet lehet itt tanulni, de a kiállítás példát ad arra is, hogy a múlt értékeit meg kell becsülni, s a leg-hétköznapibb tárgyak és eszközök is hordozhatnak értéket egy muzeális együttes-

ben. Megszívlelendő tanulság, hogy a múlt megőrzését a jelenben kell elkezdni, a jelent folyamatosan dokumentáló tevékenység természetes kötelessége lenne minden intézménynek, legyen az könyvtár, iskola vagy más, hivatali vagy akár ipari létesítmény. A történelmet a mindennapok történetéből kell és lehet csak igazán, életszerűen felépíteni, s a helyhez, egy természeti vagy egy épített környezethez, egy intézményhez való kötődés a legtermészetesebb emberi érzések egyike.

Ajánljuk tehát a Széchényi Könyvtár és annak múzeumának meglátogatását a pedagógusok figyelmébe, összekötve esetleg a látottak fölötti utólagos megbeszéléssel, írásos élménybeszámolóval vagy akár egy „Ki tud többet a Széchényi Könyvtárról?”

témájú játékos vetélkedővel. Mindehhez szívesen nyújtanak segítséget a könyvtár munkatársai.

A múlt emlékei közül még egy muzeális bútor-együttest sikerült megőriznie a könyvtárnak, de ez nem része az ismertett múzeumnak. *Gróf Apponyi Sándor* neves könyvgyűjtő értékes régi könyvekből álló hungarika-könyvtárát annak berendezésével együtt adományozta a Széchényi Könyvtárnak, s az ma is a könyvtár egyik osztagján, a Régi Nyomtatványok Tárában található. Apponyi Sándor nagylengyeli kastélyának egykori dolgozó- és könyvtárszobája napjainkban is munkaszobául szolgál, s mint ilyen, a nyilvánosság számára nem látogatható.

Somkuti Gabriella

